

■ Miljöpartiet De Gröna

Från miljömissnöjesparti till grön regeringspartner

STIG-BJÖRN LJUNGGREN¹

Environmental Party the Greens: From Ecological Protest Party to Green Governmental Party.

The formation of a green party in Sweden, "Miljöpartiet De Gröna", in 1981, can be explained as a result of the established party system's failure to handle a change of zeitgeist in an ecological direction, and most of all the political trauma arising from the focal point of Swedish environmental protest, the popular referendum on Nuclear Power 1980. Initially, Miljöpartiet De Gröna originally was organized as an alternative, non-hierarchical party, without a distinct party leadership and an with an ultrademocratic ideal. The party failed to achieve the 4 percent necessary to enter parliament in the elections of 1982 and 1985, but in 1988 it finally established itself in the Swedish Riksdag. Since then, Miljöpartiet has step by step changed in the direction of a more "normal" political party. In 2002 they were allowed as a semi-coalition partner of the Social Democrats and the formerly communist Left Party. Still eager to be an alternative party, Miljöpartiet will, perhaps, enter a red-green government after the election in autumn 2010. If so, they have in 30 years managed to move from "alternative exclusion" to what may be labelled "included alternativism".

Inledning

I begynnelsen gjorde sig Miljöpartiet kända för att genomlida sovsäcksövernattningar i gymnastiksalar under röriga partikongresser – och för att skriva partiprogram som ville ”skapa en mer positiv attityd till döden”. De krubbade vegankäk och sjöng käcka visor. De anklagades för att vara ett missnöjesparti² och samtidigt ha ett alltför begränsat partiprogram. Miljöpartisterna förlöjligades som krångliga och yviga. Partiet bestod av glada amatörer, halflummiga grönavgångare, besvikna kärnkraftsmotståndare, engagerade strulnissar och enstaka vilsna folkpartister. Men framförallt var de alternativa. Inte som de andra partierna. Eller som vanliga politiker. Miljöpartiet ville göra skillnad. Och de kände sig – och behandlades som – en exkluderad alternativrörelse.

Med denna utgångspunkt lyckades de 1988 som det första partiet på sjuttio år att bryta fempartiordningen. Och när Miljöpartiet dansade in i det svenska parlamentet under sambarytmer ställde det svenska politiska etablissemanget dem inför den avgö-

1 Stig-Björn Ljunggren är fil. dr från Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, E-post: stikkan@ljunggren.com

2 Tillfrågad om miljöpartiet inte var ett missnöjesparti svarade Per Gahrton ungefär så här vid ett föredrag i Uppsala den 7 september 1987: ”Ja, vi är mycket missnöjda med miljöpolitiken!”

rande frågan: Vilka kläder tänker ni ha i riksdagens plenisa! Resultatet var att miljöpartisterna slapp kavaj och tilläts utöva sin folkvaldhet iklädd kofta, förutsatt att den hade slag, eller ”schlaug” som det sedan kom att kallas.³

Så, mot denna bakgrund, hur gick det egentligen till när de förlöjligade sambadan-sande miljöpartisterna, kusinerna från landet, nästan 30 år efter partiets bildande, står inför möjligheten att, om vi får använda ett antikverat uttryck, sitta vid kungens bord? Hur har de vårdat sin ”alternativitet”? Hur kan vi förstå deras utveckling? Hur har det exkluderade alternativpartiet lyckats bli ett alternativt, men på samma gång inkluderat parti?

Bakgrunden

I slutet av sextioalet inleddes *den gröna vågen* som bestod av ideologisk kritik av tillväxtsamhället, miljöförstöring och kommersialisering. Det fanns också en påverkan från autonoma anarkistiska tankegångar, liksom tidsandans kritik mot politisk karriärism, förljugenhet och inskränkt maktutövning. Den gröna vågen manifesterades av att aktivister flyttade ut på landsbygden och grundade gröna kollektiv med självförsörjning, gemenskap och ekologiskt leverne som måtto. Nygamla livsstilar odlades och en bakgrundsstrålning från 1800-talets civilisationskritiker som Henry David Thoreau och Ralph Waldo Emerson gjorde sig påmind.

Temat för denna subkultur kanske bäst fångas med uttrycket ”alternativrörelsen”. Det handlade om att skapa en annan livsstil än den småborgerliga, ytliga konsumistiska förljugenhet som präglade samtiden och hotade framtiden.

I den här kitteln kokade ekologismen fram. Ekologi är vetenskapen om organismers samspel med sin omvärld. Begreppet kom att bli ideologiserat på sextioalet när alternativrörelsen började formera sig politiskt.⁴ Startskottet brukar sägas ha varit Rachel Carsons ”Tyst Vår” som publicerades 1962.

Den ekologiska rörelsens strategiska mål brukar delas upp i två grenar – *den antropocentriska* och *den biocentriska*. Skiljelinjen rör om det är mänsklighetens eller planetens överlevnad som står i centrum, att det strategiska målet är en antites till den industriella utvecklingen, eller om målet är postindustriellt och försöker göra det nuvarande samhället så grönt som möjligt.

En variant på denna problemställning är diskussionen inom den gröna rörelsen om vilken taktik som är bäst för att åstadkomma ett ekologiskt samhälle. Om ett parti nu bildats, hur ska det förhålla sig till de etablerade partierna? Ska det söka samarbete eller utnyttja den parlamentariska situationen för att driva på? *Ska inriktningen vara pragmatisk-realistisk-ljusgrön* eller *radikal-fundamentalistisk-mörkegrön*? Risken med att delta är att ”definieras in” – medan den som ställer sig vid sidan om och kritiserar riskerar att ”definieras ut”.⁵ Ekologismen ställs här – liksom alla andra radikala rörelser – inför frågan om hur det existerande samhället ska omvandlas, det som kan kallas ”*övergångs-problemet*” (jfr. Dobson 1990: kap 1 och 4).

3 Nyberg (2001) ger flera festiga exempel ur partiets första kampår.

4 Engelskans ”environmentalism” används oftast för att beteckna det vi på svenska kallar ”ekologism” och är egentligen bättre eftersom det avgränsar ideologin från vetenskapen.

5 Per Gahrton refererar till norske sociologen Thomas Mathiasen, se Nyberg 2001:27.

Redan från början försökte Miljöpartiet hantera denna problematik genom organisatoriska lösningar som skulle undvika att de likt de etablerade partierna stelnade. De lomhörda hierarkier som dessa bildat, med en funktionärselit i toppen och allt mer passiva medlemmar i botten, skulle inte bli det nya partiets öde. Men det skulle visa sig vara en svår utmaning. Drivkraften bakom att organisationer bildar hierarkier är att en aktör som inte effektiviserar sin användning av maktresurser kan tappa förmågan att ha framgång i kampen om det politiska inflytandet.⁶

Det finns en diskussion om detta inom partiforskningen, men Miljöpartiet i Sverige har inte skildrats vetenskapligt med något ordentligt helhetsgrepp. Det förhållandevis ljumma intresset kan därvidlag antagligen förklaras av dels att partiet endast funnits i 30 år, dels att intresset för att studera partiorganisationer rent allmänt varit svagt i Sverige. Vi väntar således ännu på att någon ska gripa sig an uppgiften att mer utförligt behandla Miljöpartiet.⁷ Denna artikel ska därför läsas som en skiss till hur ett sådant mer genomgripande arbete skulle kunna utformas.

En naturlig startpunkt för att skildra partibildandet är 1980 då Per Gahrton utgav boken *Det behövs ett framtidsparti*. Vid ungefär samma tid bildades *Aktionsgruppen för ett framtids- och miljöparti*. Kritik mot det etablerade partisystemet odlades också i Gahrtons avhandling, *Riksdagen inifrån. En studie av parlamentarisk handfallenhet inför ett sambälle i kris* (Lund, 1983), som väckte visst rabalder.⁸ Partibildningen skedde informellt i Per Gahrtons lägenhet i Nacka den 30 september 1980. Eftersom Gahrton var projektets primus motor kan partibildandet sägas vara ”entreprenördrivet”.

Gahrton själv försöker avdramatisera den egna insatsen. Steget mot nybildande tog han först efter att ha misslyckats med att förändra Folkpartiet. Det är därför alltför förenklat att säga att Per Gahrton ”hoppade av” sitt gamla parti. Han försökte först reformera det lilla etablerade partiet, för att sedan, när det inte visade sig fungera, sätta tankarna i en ny form. Gahrton torde ganska väl ha sammanfattat sin egen roll i följande citat:

Enskilda personer skapar inte historien. Men enskilda kan naturligtvis spela en roll som bärare av de möjligheter som skapats av omgivande fakta. Och att jag kom att spela en central roll för bildandet av Miljöpartiet är ett faktum, vilket inte innebär att inte ett grönt parti skulle ha bildats i Sverige också mig förutan. Det skulle det säkert, men kanske inte just då och inte just så (Nyberg 2001: 13).

Det finns alltså strukturella betingelser som också spelade roll för Miljöpartiets bildande. Och de etablerade partiernas tröghet. Manegen var förvisso krattad för ett miljöparti, men det var en enskild initiativtagare som förlöste en politisk potential

6 För en mer komplex analys av oligarkins järnhårda lag och dess konsekvenser, se Panebianco 1988.

7 De förnämsta insatserna har gjorts av Evert Vedung, se exempelvis Vedung (1988, 1991). Martin Bennulf (1994) har i sin avhandling analyserat Miljöpartiets inträde i riksdagen 1988, därefter i flera artiklar och antologier. En intressant översiktlig studie har också gjorts av Wörlund (2005). Moon (2008) ger sin bild av partiets utveckling i sin avhandling. Ett av de senaste bidragen är Burchell (2008).

8 Avhandlingen kritiserades för bristande kvalitet och den förstärkta betygsnämnden var oenig i sitt godkännande. Kontroversen gav till resultat att betygsnämnderna i fortsättningen måste ha ett flertal utsocknes ledamöter.

som byggts upp under en längre tid och som kulminerat i folkomröstningen om kärnkraft.

Ty den utlösande faktorn för partibildandet var det politiska trauma som kärnkraftsomröstningen 1980 innebar. Då skapades inom ”linje 3” ett nätverk som koplade ihop ett antal miljöengagerade organisationer och personer. Deras gemensamma uppdrag var att stoppa kärnkraften – och när dessa vid omröstningen upplevde sig som manipulerade kom missnöjet att vända sig mot det etablerade partisystemet och skapa grund för ett nytt parti. När Centerpartiet, som varit det drivande miljöpartiet i Sverige fram till denna tidpunkt, tvingades att i regeringsställning ladda kärnkraftverk öppnade detta fältet för en ny partibildning.⁹

Vi kan också föra andra resonemang kring Miljöpartiets bildande. Ett sådant är ”memetisk”. Det ser politiska idéer som i grunden desamma, men tillämpade på olika sätt beroende på tidsandan. Det finns ett relativt stabilt antal åsikter som antingen är upptagna, omstridda eller lediga. Politiska åsikter och ställningstaganden formerar sig efter situationen, men kan härledas till en grundläggande tanketyp. Ett bra exempel på detta är att politiska doktriner ofta innehåller en hänvisning till ”Det Andra”.

Miljöpartiet kom ur detta perspektiv att suga näring ur gamla allmogekonservativa strömningar, delvis civilisationskritiska, men framförallt nationella och hembygdsorienterade. Idéer som legat i träda men som nu blomrade upp när opinionsläget förändrades.

En annan viktig argumentationslinje som Miljöpartiet återaktiverat och lyckats förnya är tanken på tillvaron som en kedja av generationer: De nu levande har arvt jorden av sina förfäder och ska lämna den till kommande generationer. Vi har lånat världen av våra barnbarn. Vi måste leva på ett sätt som alla kan leva alltid (Ljunggren 1990).

När miljöfrågorna blir allt viktigare i slutet av 1970-talet – framförallt centrerade kring kärnkraftsfrågan – och när denna opinion inte finner sig tillrätta hos de etablerade partierna skapas ett ”möjlighetens fönster” för ett nytt parti som förmår transponera traditionella föreställningar till den nya situationen.

En annan förklaringsansats kan vi kalla för ”tidsandan” och ser bildandet av gröna partier som en del av en internationell strömning, en ”smitta” från andra länder. De första gröna partierna bildades på Nya Zeeland och Tasmanien, liksom ett antal lokala partier inte minst i Sverige som använde namnet ”Miljöpartiet”. Detta faktum, att det fanns lokala miljöpartier, är tillsammans med inspirationen från de tyska Die Grünen, oerhört viktigt för att förstå Miljöpartiets framväxt.¹⁰

Sammanfattningsvis: Lite förenklat kan vi säga att bakgrunden till Miljöpartiets uppkomst var förändringar i tidsandan på sextio- och sjuttioalet. Denna färgades ”grön” och miljöfrågor fick ökad betydelse i medborgarnas medvetande och den ideologiska debatten. Detta påverkade de etablerade partiernas budskap och politik. I Sverige var det främst Centerpartiet som kom att lägga beslag på den nya tidsandan.

9 Andra nya partier med elektoral framgång är Kristdemokraterna, som emanerar ur ett kulturkonservativt missnöje under 1950-talet, och Ny Demokrati, som uppkom av ett entreprenöriellt initiativ. Kristdemokraterna fick sin parlamentariska plattform efter långt och tålmodigt arbete, medan NyD kan sägas ha glidit in på ett bananskal bestående av personlighet, väljarmissnöje och medial hajp.

10 För lokala partiets betydelse, se Müller-Rommel (1994).

Men efter misslyckandet med att hantera miljöfrågans stora symbolfråga – kärnkraften – var vägen öppen för ett grönt politiskt entreprenörskap. Miljöpartiets bildande grundas således dels på en förändring av tidsandan, dels på att det politiska etablissemanget inte kunde möta denna förändring (Vedung 1988).

Kampåren: In och ut ur riksdagen

Miljöpartiet bildades således som ett resultat av en större opinionsförändring som förlöstes av politiskt entreprenörskap i skuggan av de etablerade partiernas misslyckande. De första stegen var som för alla nya partier stapplande. Ett miljöpartistiskt särdrag, disorganisation, manifesterades bland annat genom att partiet – med avsikt att proaktivt bemöta anklagelserna om att ”bara” vara ett begränsat miljöparti raskt skaffade sig program på flera viktiga områden – samtidigt glömde att programsätta miljöfrågan. När detta upptäcktes på våren 1982 fick ett sådant sammanställas under stor tidspress.¹¹

Finansieringen skedde genom att partiet lånade pengar av sina medlemmar, med återbetalningsgaranti vid inval i riksdagen. Men valet 1982 blev ingen större succé med 1,7 erövrade procent. Viktigare var att partiet lyckades få representation i nästan ett hundratal kommuner. Ett bidragande skäl till denna framgång var att partiet väckte stort medialt intresse. En icke oväsentlig framgång var också att partiet genom att ta sig över 1,5 procent fick sina valsedlar finansierade i nästkommande val.

En annan förklaring till att partiet inte nådde ända fram, förutom nybörjandets amatörism, torde varit partiets ultrademokratiska hållning. Partiet hade inget ansikte utåt, partiledarskapet roterade mellan olika sammankallande i partistyrelsen, ”jourhavande partiledare”, vilket ändrades med några månaders mellanrum. Förvirringen gjorde att medierna ändå ringde Per Gahrton.

Under Miljöpartiets trettio år har språkrören sällan varit någon draghjälp, men heller inget sänke i opinionen.¹² Den direkta opinionsutväxlingen av en populär partiledare, eller nackdelen med att bära på ett sänke, är överdriven (Oscarsson & Holmberg 2008: kapitel 5). Men historien om Miljöpartiet lär oss samtidigt betydelsen av ett tydligt partiledarskap. För att nå ut till väljarna i en publikdemokrati är det ett måste med en välkänd avsändare – inte minst för ett litet parti med små resurser. I det turbulenta flöde som en valrörelse utgör krävs att partiernas reaktioner och initiativ sker snabbt och konsistent. Otydliga budskap skapar förvirring i de egna leden och förlösar rara valarbetarresurser, ger negativ återklang i medierna och utnyttjas av politiska motståndare.¹³

Detta faktum tvingade Miljöpartiet att efter misslyckandet 1982 gradvis börja anpassa sig till den etablerade partiordningens hierarkiska struktur och inrätta ett parti-

11 Personlig uppgift till förf av Birger Schlaug

12 Språkröret Margareta Gisselberg har bottenrekordet från 1991, medan Maria Wetterstrand toppade 2006. Se Oscarsson & Holmberg (2008: 107, not 5).

13 Men nöden pressar också fram kreativitet. Miljöpartiet upptäckte tidigt att utspel på söndag morgon lätt tog sig in i medierna på grund av helgstiltjen. Deras valaffisch från valet 1982, sedermera återanvänd i god ekologisk ordning, är också klassisk: ”Vi lovar inte guld ... Men gröna skogar” (i originalet fullföljdes den sista meningen med orden ”och ett människovänligt samhälle”).

ledarskap, fast delat på två personer, en man och en kvinna, med titeln ”språkrör”. Detta var, kan vi säga, ett sätt att normalisera partiet, samtidigt som ”alternativiteten” bibehölls. Däremot försökte partiet hålla fast vid sin ursprungliga tanke om att stå vid sidan om den gängse höger-vänsterskalan. I bakgrunden fanns partiets strategiska insikt om att en vågmästarposition skulle ge möjlighet att påverka politiken proportionerligt mer än vad några få procents väljarmakt ger. Detta kan därför ses som en ”funktionell alternativitet”, det stärkte partiets originalitet, samtidigt som det ökade dess möjligheter att delta i kampen om det politiska bytet.

Valet 1985 hade inte längre partiet nykomlingens mediala fördel, och den ekonomiska situationen var mycket dystert. Valresultatet var ett bakslag, väljarandelen sjönk till 1,5 procent. Men samtidigt fördubblades mandaten ute i landets kommuner.

På ett sätt hade detta misslyckande en del långsiktiga fördelar. Politiska lycköskare, opportunisterna, rättshaverister och rena dårfinnar brukar ofta dras till nybildade partier i hopp om att få karriär eller lufta sina politiska innovationer. Motionsfloran till den första miljöpartikongressen, om lagstiftning mot skrällande musik, förbud mot kon-tokort, platsbyte av varm- och kallvattenkranar, krav på matförråd med torkade äpplen och potatis, vittnar om de problem som nya partier initialt har att ta itu med (Carlström & Lundström 1988). Redan vid en av de första kongresserna tågade dessutom de mer fundamentalistiska partimedlemmarna ut ur församlingen.

Miljöpartiet hade alltså inte fått komma in i stugvärmen och det fanns farhågor om att partiet var dömt till utanförskap. Men i april 1986 inträffade Tjernobylnkatastrofen och olyckan gav – precis som vid Three Mile Island 1979 – politiska konsekvenser. Under valrörelsesommaren 1988 inträffade dessutom en omfattande sändod som fokuserade kring miljöfrågorna. Då låg redan Miljöpartiet bra till i opinionsmätningarna, där partiet dessutom började redovisas separat, vilket brukar betraktas som en positiv faktor.

En ofta förekommande förklaring till Miljöpartiets framgång 1988 brukar vara sändöden. Men miljöpartisterna själva har en annan analys. Valet kom att i hög grad bli ett miljöval, det är sant. Det gjorde att de gröna gick in i valrörelsen med höga opinions-siffror i ryggen. Men när sälarna dog började de etablerade partierna plötsligt profilera sig som miljöengagerade. Miljöpartiet fick konkurrens och tappade terräng. När andra ledande partiföreträdare klappade sälungar på huvudet tvingades Miljöpartiet kämpa med näbbar och klor för att hålla sig kvar på den mediala arenan.¹⁴

I valet 1988 landade således partiet på 5,5 procent av rösterna och lyckades erövra 20 mandat i riksdagen – samtidigt säkrades en position i alla landsting.

Partiet dansade in i riksdagen under sambatoner. Och väl etablerade där kunde Miljöpartiet manifesteras ett antal förslag som sedermera kommit att växa in i den allmänna politiska diskursen, exempelvis gröna skatteväxling, trängselavgifter, varningar för

14 Den lilla tid som partiet fick i regimtelevisionen utnyttjades maximalt – en streetsmart insats av språkröret Birger Schlaug var att han sjukskrev sig från en partiledarduell mot Bengt Westerberg. Ersättaren Åsa Domeij skapade ett ungt och fräscht intryck och detta gav ett mediegenomslag som var viktigt för partiets framgångar 1988.

klimatförändringar och delad föräldraförsäkring. Inte minst Per Gahrton började på ett tidigt stadium att vädra misstanken om att Sverige var på väg att föras in i EU och motionerade ivrigt om detta.¹⁵ Men ändå kom valet 1991 att innebära ett nederlag. Partiet rasade till 3,4 procent och fick lämna riksdagen. Även om representationen säkrades i över 10 landsting och drygt 200 kommuner, var det en katastrof.

Det finns flera förklaringar till att partiet misslyckades. För det första kom 1991 års val att i hög grad centreras kring den borgerliga utmaningen av socialdemokraterna. Det blev ett ”blockval”. Ett stort antal missnöjda väljare kunde dessutom flockas kring Ny Demokrati som gjorde ett oöverträffat succéval för ett nytt parti. För det tredje var Miljöpartiets språkrör svaga. De profilerade Eva Goës och Birger Schlaug byttes ut, enligt partiets rotationsprincip, och istället kom de mer okända Jan Axelson och Margareta Gisselberg att möta väljarna.

Under denna första riksdagsperiod, där partiet försökte att seriöst anpassa sin förslagskalender till den parlamentariska pappslöjdens alla krav på formalia, uppkom en del slitningar inom partiet, exempelvis mellan den parlamentariska representationen och själva partiorganisationen. Detta är inte ovanligt i andra partier, men fick speciella konsekvenser för Miljöpartiet med sitt maktbalanssystem, exempelvis att språkrören inte tilläts att sitta i riksdagen. Den ”platta” organisationen skapade ändå enklaver av konkurrerande maktgrupper som inte nödvändigtvis säkrade demokratiska inflytandet för den enskilde medlemmen.

En konsekvens av nederlaget 1991 var att partiet, trots stora ekonomiska svårigheter, igångsatte en kampanj för att skapa en mer seriös bild av partiet. Väljarna skulle få se ett miljöparti som var pålitligt och kunnigt. Under parollen om ”Miljöpartiet – återvinnarna” började beslutsstrukturen att strömlinjeformas i partiet. Kampen mellan de realistiska ”ljusgröna” och fundamentalistiska ”mörkgröna” slutade med de förre seger. De mörkgröna trängdes gradvis ut. Språkrören blev tillåtna att sitta i riksdagen. Och ett par år senare, 1994, ersattes den gamla floran av partiprogram med ett mer genomarbetat och enhetligt partiprogram i mer realistisk riktning. Valnederlaget ledde således till att Miljöpartiet inledde en ”normaliseringsprocess”, eller i Panebiancos (1988) termer: ett ”mjukt” parti konfigurerades till ett ”hårt”.¹⁶

Etableringsfasen 1994 – 1998

Vid valet 1994 återkom Miljöpartiet till riksdagen efter att ha erhållit fem procent av rösterna. Partiet hade lärt sig en läxa och frontade med språkrören Marianne Samuelsson och Birger Schlaug, som gjorde comeback. Partiets profil kom också att förändras något. Miljöfrågorna tonades ned i valkampanjen och istället lyftes EU-motståndet fram. Vid valet till Europaparlamentet 1995 fick partiet 17 procent av röst-

15 Andra programpunkter har dock passerats av utvecklingen, exempelvis partiets protektionism. Och framförallt den närmast paranoida synen på den nya tekniken, ”datasystemen”. När det gäller den senare punkten torde Miljöpartiet idag tillhöra ett av de mest högteknologiska, dels i den egna verksamheten, dels genom att ”hållbara städer” blivit en av de stora politiska framtidsområden som med ”smarta” teknologiska system kan ge lösningar på klimatproblemen.

16 Bengt Schüllerqvist (1992) har beskrivit motsvarande förändring hos Socialdemokraterna.

na, ett mycket bra resultat. Även om Miljöpartiet i valet 1998 sjönk till 4,5 procent var de nu att betraktas som en del av de etablerade partierna i den svenska riksdagen.

Miljöpartiet stod nu på två ben, ett miljöpolitiskt och ett EU-kritiskt. Det tredje benet kom att bestå av ”ansvarstagande” för svensk ekonomi. Den socialdemokratiska saneringspolitiken i början av nittioalet kom att främst stödja sig på Centerpartiet och Vänsterpartiet.¹⁷ Sedan kom en period när även Miljöpartiet slöt upp bakom Göran Perssons krisbekämpning.

Miljöpartiet blev, tillsammans med Vänsterpartiet, en del av det socialdemokratiska regeringsunderlaget. Gradvis växte en ömsesidig respekt mellan partierna fram. Steg för steg fick Miljöpartiet mer information och kvittade detta med att ge konstruktiva förslag. De lärde sig också att driva sina frågor i direkta förhandlingar – och att den som slåss för det som är rätt och riktigt inte alltid får ha finaste kostymen på.

Från regeringsunderlag till maktparti 1998 – 2010

1998 inleds ett samarbete med Socialdemokraterna, som efter katastrofvalet 1998 tvingades söka stöd. I samarbetet ingick även Vänsterpartiet. Konturerna av samarbetet tog form över en öl och macka i det perssonska statsministerresidensets kök, där de två grabbarna från Vingåker, Persson och Schlaug, gjorde upp.¹⁸

Men bakom detta fanns inte bara en kortsiktig mandatsäkring från regeringsbildaren Perssons sida. Han agerade också långsiktigt och strategiskt som partiledare. Med förebild från bland annat Tyskland såg Göran Persson värdet av att säkra ett stöd från Miljöpartiet. Dessutom låg miljöfrågorna Persson varmt om hjärtat. Han mutade inte endast in ett samarbetsparti utan också ett politikområde med framtidspotential.

Miljöpartiet mognade nu ännu mer i rollen som regeringsunderlag. En av de viktigaste erfarenheterna gjorde partiet i förhandlingarna med regeringen om bokmomsen, som av olika anledningar kom att bli en av Miljöpartiets främsta prioriteringar. Efter hårda förhandlingar, där den socialdemokratiska regeringen slutligen övertygades om att Miljöpartiet var på väg att fälla budgeten, fick partiet till slut genom sin vilja.

Detta gav, tillsammans med många andra framgångar, vind i seglen för dem i partiet som hävdade att ett djupare samarbete med regeringspartiet kunde ge goda resultat. Samtidigt som partiet lärde sig att också använda hårda tag i förhandlingarna med det rutinerade regeringspartiet.

I valet 2002 fick Miljöpartiet 4,6 procent av rösterna, vilket innebar att partiet vare sig straffats eller belönats av väljarna för sitt ansvarstagande. Däremot var situationen kritisk för den socialdemokratiska regeringen. Det parlamentariska läget var allvarligt.

Miljöpartiet utnyttjade situationen genom att påbörja förhandlingar med mittenpartierna om en regeringssamverkan. Seriösa samtal fördes mellan Miljöpartiet, Folk-

17 I historieskrivningen ignoreras ofta detta faktum, att Vänsterpartiet medverkade till en lång rad ”jobbiga” politiska beslut under denna period.

18 Men samtidigt utvecklade partiet, vid sidan om ansvarstagandet, en viss populistisk profil signerad språkröret Birger Schlaug, som kombinerade sitt ledarskap med att vara den riksdagsledamot som oftast röstade mot sitt partis linje.

partiet, Kristdemokraterna och Centerpartiet om regeringsbildning. Detta skedde efter att regeringen Persson, som spelade ett högt spel för att kunna sitta kvar och behandlat miljöpartisterna oförskämt, lyckats haverera förhandlingarna.

När samarbetsplanerna med mittenpartierna havererat, sannolikt utan större sorg från det allt mer realpolitiskt influerade Miljöpartiet, ställde de hårda krav på att ett fortsatt stöd också skulle ge dem plats i den socialdemokratiska regeringen. Men efter långdragna förhandlingar fick partiet – liksom Vänsterpartiet – möjlighet att istället tillsätta sakkunniga i regeringskansliet. Detta uppfattades som en option på ett verkligt framtida regeringssamarbete. Ett dussintal personer från Miljöpartiet tog plats i departementen. Ett 121-punktsprogram sattes upp för att genomföras under mandatperioden och där fanns flera miljöpartistiska erövringar medtagna. Under denna period var den psykologiskt stora segern för Miljöpartiet genomförandet av trängsel-skatteerna i Stockholms stad.

Kritiken mot Miljöpartiet för deras flirt med de borgerliga partierna fick inga konsekvenser för 2006 års valresultat då partiet landade på 5,2 procent. Och det nära samarbetet med Socialdemokraterna verkade tilltalande för väljarna, som belönade partiet med det näst bästa resultatet sedan inträdesvalet 1988.

Socialdemokraterna förlorade regeringsmakten 2006 och därmed hamnade Miljöpartiet i skymundan. Den valda samarbetsstrategin kom att ifrågasättas internt i partiet, samtidigt som Socialdemokraterna å sin sida internt diskuterade valförlusten och konsekvenserna av att Alliansen haft stora framgångar. Resultatet var att socialdemokraterna och Miljöpartiet gradvis förhandlade fram en överenskommelse om ett oppositionssamarbete med avsikt att bilda regering tillsammans 2010.

Ur Miljöpartiets synvinkel var det centralt att få en inträdesbiljett till regeringskansliet, samtidigt som partiets ledning säkrade samarbetsstrategin gentemot den interna kritiken. Detta var också ett gott skäl för Socialdemokraterna, som hade näsbrännan från 2002 i färskt minne, att garantera Miljöpartiets mandatunderlag, även till priset av några ministerstolar. Avgörande för Socialdemokraterna var dock att med Miljöpartiet som partner söka samarbete över blockgränserna efter 2010, framförallt med hänvisning till att Sverigedemokraterna hotade att förändra den politiska scenen, men också att den ekonomiska krisen krävde en omprövning av blockpolitiken.

Beskedet om att samarbetet uteslöt Vänsterpartiet – med hänvisning till att deras otydliga förhållningssätt till de ekonomiska spelreglerna – kom att väcka en stark kritik inom arbetarrörelsen. Efter visst internt palaver kom Vänsterpartiet att anslutas till koalitionen. Den rödgröna koalitionen har därefter stegvis påbörjat ett integreringsarbete med sikte på att 2010 bilda regering. Efter att opinionssiffrorna börjat göra ett sådant händelseförlopp allt troligare, har också samarbetet fördjupats.

Slutdiskussion

Hur kan vi förstå omvandlingen från ett miljömissnöjesparti till en grön regeringspartner? Den enklaste förklaringen är att Miljöpartiet lärde sig den hårda vägen att ett politiskt parti måste – om det ska ha framgång – vara organiserat enligt hierarkiska principer med tydliga kommandolinjer och kommunikationseffektiva lösningar. Ut-

gångspunkten för Miljöpartiet var en stark maktspridning som dock visade sig fungera dåligt. Det som partiets grundare fruktade – att en partielit skulle dras till makten och det mediala ljuset – visade sig vara befogade farhågor, men omöjligt att undvika, givet att partiet önskade göra skillnad.

Ur detta perspektiv är det intressant att lyfta fram William Rikers (1962) argumentation. Riker menar nämligen att partier inte söker maximera antalet mandat utan sitt politiska inflytande. För Miljöpartiet var förvisso främsta målet att få tillräckligt med röster för att passera fyraprocentsspärren, och det var misslyckandet med detta vid valet 1991 som drev på partiets ”normalisering”. Men Miljöpartiet har redan från början agerat för att kunna maximera sitt inflytande utifrån sina fåtal procent. Miljöpartiet har inte tvekat att utnyttja sin position som vågmästare, senast efter valet 2002 när de inledde en allvarligt menad flirt med några borgerliga partier.

Kanske kan vi säga att ett politisk-ekologiskt system som det svenska – med stark blockindelning – skapade en nisch för ett vågmästarparti. Men att Miljöpartiet utnyttjade detta – inte genom att kortsiktigt hoppa från den ena sidan till den andra – utan genom ett mer långsiktigt, men icke evigt, samarbete med det ena blocket.

Därmed blir också Miljöpartiets anpassning lättare att förstå. Det är inte nödvändigtvis en reflexmässig hierarkisering som partiet genomfört, utan snarare en strömlinjeformning organiskt kopplad till det politiska inflytandet Miljöpartiet ansett sig kunna få. Vi kan säga att partiet gör en taktisk eftergift. Samhällsklimatet har ändrats, om uttrycket tillåts. Partiets program har gått från att ses som utmanande till att bli gängse. På en lång rad punkter kan Miljöpartiet slå sig för bröstet och säga ”vi hade rätt”. De kan se hur allt går deras väg. I det läget ger samhällsutvecklingen – och ett prekärt parlamentariskt läge – partiet en historisk möjlighet att inte bara skära pipor i vassen utan också erövra en kommandohöjd inför framtiden. Partiet tar ”övergångsproblemet” vid hornet med allt vad det innebär.

Insikten om denna möjlighet lärde sig Miljöpartiet under åren med nära socialdemokratiskt samarbete. Makt ger reella möjligheter att förändra för den som sköter sina kort. Det gäller att vara grundligt påläst, välja sina strider och då inte vika undan för konfrontation. Ur detta perspektiv tar Miljöpartiet förvisso steget mot en mer normaliserad partiorganisation men gör detta utan att ge upp sin vågmästarposition. De växlar in en del av sin alternativitet mot en starkare valuta, nämligen regeringsmakt. Genom att samarbetet är *ad hoc*, och positionen under kristallkronorna en taktisk disposition för att nå ett strategiskt mål, att erövra maktcentrum, håller partiet framtiden öppen.

För att vara en trovärdig aktör i ett regeringssamarbete kan ett parti inte ha en ultrademokratisk förankringsprocess, utan i förhandlingarna med andra partier förutsätts representanterna vara, som det heter i den politiska jargongen, ”adlade”, alltså ha sitt partis förtroende att göra direkta överenskommelser. En partiförhandlare måste vara ”firmatecknare”. Detta är ett av skälen att Miljöpartiet ”normaliserats”, men vi har samtidigt sett att de inte övergivit sin starka och korrigerande partiorganisation – där lokalt förankrade medlemmar balanserar partieliten. Ett viktigt beslut som övergivandet av ett ”nej till EU” skedde exempelvis först efter en medlemsomröstning.

Den livaktiga och starka partiapparaten kan bli en garanti mot att Miljöpartiet tappar sitt ursprungliga radikala uppdrag. Eftersom Miljöpartiet fortfarande odlar gräs-

rotstänkandet – och dessutom har en hygglig medlemsaktivitet – bör det nuvarande koalitionsäventyret alltså betraktas som en parentes vars framtid ytterst bestäms av partimedlemmarnas ställningstagande. Partiorganisationen kan således, för att återkoppla till språkbruket ovan, ”avadla” sitt partiledargarnityr.

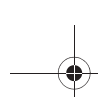
Per Gahrton har diskuterat att Miljöpartiet riskerar att hamna i – att ”definieras ut” eller ”definieras in”:

Antingen blir de så utstötta på grund av sina alternativa idéer att de aldrig reellt konkurrerar om makten och därför inte kan åstadkomma någon förändring. Eller så överger de sina alternativa idéer för att kunna konkurrera om maktpositioner, vilket gör att de inte heller förändrar något. Hur ska man undvika denna fälla? Jo, genom att försöka utgöra ett konkurrerande alternativ, till exempel ett parti som deltar i maktspelet utan att överge sina alternativa idéer. Är det möjligt? Det är det experimentet Miljöpartiet håller på att pröva (Nyberg 2001 27).

Gahrtons fråga, om det är möjligt att hitta en väg innanför som leder utanför, återstår ännu att besvara.

Källor

- Carlström, Ville & Stefan Lundström, 1988. *De gröna – ett verkligt alternativ?* Stockholm: Norstedts.
- Dobson, Andrew 1990. *Green Political Thought. An Introduction* London: Unwin Hyman.
- Ljunggren, Stig-Björn, 1990. *Miljöpartiet – från miljöengagemang till bembygdsfascism* Stockholm: Timbro.
- Moon, Michael, 2008. *Green Ideology and its Relation to Modernity. Including a Case Study of the Green Party of Sweden* Lund: Studies in Human Ecology 10.
- Müller-Rommel, Ferdinand, 1994. *Green Parties under Comparative Perspective*, Working Paper 99, Barcelona.
- Nyberg, Mikael H., 2001 (red). *Maskrosbarn – Miljöpartiets första tjugo år*. Lund: Gröna Böcker.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2008. *Regeringsskifte. Väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Riker, William, 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press.
- Panebianco, Angelo, 1988. *Political Parties and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schüllerqvist, Bengt, 1992. *Från kosackval till kobandel. SAP:s väg till makten* Stockholm: Tiden.
- Wörlund, Ingemar, 2005. ”Miljöpartier i Sverige och Norge”, i Demker, Marie & Lars Svåsand (red), *Partiernas århundrade: Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige* Stockholm: Santérus förlag.
- Vedung, Evert, 1988. ”Grönt för Miljöpartiet”, *Politica* 20(4), 432–447
- Vedung, Evert, 1988. ”The Swedish Five-Party Syndrome and the Environmentalists”, i Lawson, Kay & Peter Merkl (red). *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*. Princeton: Princeton University Press
- Vedung, Evert, 1991. ”Miljöpartiet, nedfrysningsteorin och den järnhårda oligarkilagen”, i Gustafsson, Bo (red), *Människa, Miljö, Samhälle*. Uppsala: Samhällsvetenskaplig fakultet.

Intervjuer

Flera uppgifter i artikeln, framförallt rörande de senaste årens utveckling, baserar sig på intervjuer med miljöpartister och socialdemokrater i ledande ställning.

